

CONTEXT HISTÒRIC

La **baixa edat mitjana** (segles XIV i XV) és una època de grans canvis en tots els àmbits, que obren la via cap a l'edat moderna.

ÀMBIT SOCIOECONÒMIC

- El **sistema feudal**, lligat al món rural, entra en **decadència**.
 - La **ciutat** es converteix en el **centre** de l'activitat social i econòmica.
- Apareix una **nova classe** social, la **burguesia**, que viu de l'activitat artesanal i comercial i que és independent de la noblesa.
 - El **comerç** comporta el desenvolupament de les **finances**.

ÀMBIT POLÍTIC

- La disminució del poder dels senyors feudals i de l'Església beneficia els **reis**, que reforcen la seva **autoritat**.
 - Abunden les **guerres** entre regnes (Castella i Portugal, Anglaterra i França) i els conflictes entre nobles.

ÀMBIT RELIGIÓS

- La proliferació d'heretgies i els desordres dels eclesiàstics condueixen a la **Reforma protestant** i al **Cisma d'Occident** (1378), que divideix l'Església i fa que perdi el poder absolut.

ÀMBIT CULTURAL

- L'Església deixa de tenir el patrimoni exclusiu de la cultura: les noves classes socials s'hi incorporen.
- La invenció de la **impremta** i la creació de les **universitats** permeten una difusió més gran de la cultura, tot i que encara és un privilegi de minories.

ÀMBIT LINGÜÍSTIC

- Les llengües germàniques i romàniques es consoliden en l'ús escrit.
 - La **literatura culta** s'expressa en **llengua vulgar**.

1291 Inici del regnat de Jaume II el Just

1303 Expedició dels almogàvers a Orient

1327 Inici del regnat d'Alfons III el Benigne

1336 Inici del regnat de Pere III el Cerimoniós

1359 Creació de la Generalitat

1387 Inici del regnat de Joan I

1396 Inici del regnat de Martí I l'Humà

Novel·la cavalleresca

1328 *Crònica de Ramon Muntaner*

1385 *Crònica de Pere III el Cerimoniós*

1293 *Vita nuova*, de Dante Alighieri

1294 *Arbre de Ciència i Lo desconhort*, de Ramon Llull

1351 *Decameró*, de Boccaccio
1354 *Cançonier*, de Petrarca

Prosa religiosa i

1381-1391 *Lo cantic de Francesc Eiximenis*
1398 *Llibre de hominacions*, d'Anselm Turmeda

Prosa humanística

1399 *El llibre de les propietats de les coses*, de Bertrán de Regalada

1300

1350

1375

S. XIV

59

humanisme

www.e-cruilla.cat/humanisme**fermen en parany:** lliguen sense deixar-me escapar.**nafrs:** ferides.**planyiment:** lament, queixa.**meno a cap:** expresso, fixo.**SABIES QUE...**

Petrarca va veure Laura per primera vegada a Avinyó, en una església. Tenia 23 anys i era un Divendres Sant: en va quedar enamorat per a tota la vida.

1 La literatura europea als segles XIV i XV

Francesco Petrarca

Francesco Petrarca (1304-1374), toscà, és considerat l'iniciador de l'**Humanisme**. Com a humanista, va estudiar i comentar les obres dels clàssics i, com a poeta, establí les bases de la lírica moderna i esdevingué un model fonamental per als poetes dels segles posteriors.

La seva obra més important és el **Cançoner**, on canta l'amor a Laura, una dona terrenal que representa l'amor impossible. En aquesta obra trenca amb els models dels trobadors i expressa els sentiments en primera persona: l'amor ideal, la soledat, la brevetat de la vida, el conflicte entre les creences cristianes i l'amor humà basat en els sentits...

TEXT 1

Beneït sigui el dia, el mes i l'any,
l'estació i el temps, l'hora i el punt,
i el bell país, i el lloc on, vagabund,
vaig trobar els ulls que em **fermen en parany**;

i beneït el primer dolç afany
que vaig conèixer en ser jo a Amor adjunt,
i l'arc i fletxa que em tirà damunt,
i les **nafrs** que al cor porten el dany.

Beneïdes les veus que he alçat al vent,
per les quals el seu nom la terra sap,
i els sospirs, i el desig, i el **planyiment**;

beneïts els papers on **meno a cap**
la seva fama, i el meu pensament,
que és només d'ella, que altra no n'hi cap.

PETRARCA • *Cançoner*

- 1 Assenyala el tema del poema i digues quina intenció té.
- 2 Explica com evoluciona el tema al llarg del poema indicant la idea principal que s'exposa a cada estrofa.
- 3 Descriu l'estat anímic que transmet el poeta a partir de la repetició del terme *beneït*. Quina figura literària és?
- 4 Explica què significa en el poema cada una de les expressions següents i digues quina figura literària representa:
 - a) els ulls
 - b) l'arc i la fletxa
 - c) les nafrs
- 5 Indica per què creus que el terme *Amor* està escrit amb majúscula.

Giovanni Boccaccio

Giovanni Boccaccio (1313-1375), vinculat a la ciutat toscana de Florència, és un dels autors més importants de la narrativa europea. La seva obra principal és el **Decameró**; aquest clàssic de la literatura universal explica històries de caràcter realista, protagonitzades per personatges quotidians, pertanyents a les classes populars i a la burgesia dels comerços i la menestralia. Abandona la moralitat medieval per expressar l'**esperit renaixentista**, valorant la intel·ligència i el gaudi dels plaers.

L'obra consta de cent narracions: en el marc de l'epidèmia de la pesta que assolà Florència l'any 1348, uns joves (set noies i tres nois) decideixen fugir de la ciutat per evitar el contagi i passen deu dies al camp, on es diverteixen explicant-se històries.

TEXT 2

Heu de saber, doncs, que a Siena, segons que m'han dit, vivien dos joves benestants i de bones famílies vilatanes, l'un dels quals s'anomenava Spinelloccio di Taverna i l'altre Zeppa di Mino, i tots dos eren veïns de Camollia. Aquests dos joves sempre anaven plegats, i pel que mostraven, s'estimaven tant o més que si haguessin estat germans; i cadascun d'ells tenia per muller una dona molt bella.

Ara, s'esdevingué que Spinelloccio, visitant sovint la casa de Zeppa, essent-hi Zeppa o no essent-hi, de tal manera intimà amb la muller d'aquest, que començà a jeure amb ella, i en això continuaren un bon temps abans que ningú se'n adonés. Anant així les coses, però, trobant-se un dia Zeppa a casa sense saber-ho la dona, Spinelloccio vingué a veure'l. La dona digué que ell no era a casa; llavors, Spinelloccio, pujant a dalt tot d'una i trobant la dona a la sala, en veure que no hi havia ningú més, la va besar i ella a ell. Zeppa, que veié això, no es bellugà, i s'estigué amagat per observar on aniria a parar el joc; i al cap de poca estona, veié que la seva muller i Spinelloccio, ben abraçats, se'n anaren a la cambra i s'hi tancaren; per la qual cosa s'enutjà molt. Però comprenent que, si feia soroll o qualsevol altra cosa, la seva injúria no esdevenia pas menor, ans li'n creixia la vergonya, es posà a pensar quina revenja li era més convenient, perquè, sense saber-se al veïnat, el deixés satisfet.

BOCCACCIO · *Decameró*

VÉS AMB COMPTE

El **Renaixement** és un moviment cultural que s'inicia a Itàlia i es difon arreu d'Europa al llarg dels segles xv i xvi. Es basa en el retorn als clàssics i en l'exaltació de l'individu i la raó promulgats pel pensament humanista.

- 6 Resumeix breument la situació que planteja el relat.
- 7 Fixa't que Zeppa decideix no intervenir en el moment. Per què creus que ho fa? Et sembla una reacció lògica davant l'ofensa?
- 8 Indica quins elements del relat reflecteixen el gaudi dels plaers i la valoració de la intel·ligència que caracteritzen l'esperit renaixentista.
- 9 Decidiu a classe les possibles solucions del conflicte, tant des del vostre punt de vista com del que s'intueix que proposarà l'autor.
- 10 Escolteu el final de la història i comenteu-lo a partir dels aspectes que heu analitzat anteriorment. 14

2 La literatura catalana als segles XIV i XV

Context històric

Els segles XIV i XV són temps de crisi en el territori català:

- **Políticament**, la mort de Martí l'Humà sense successió obre les portes a la dinastia castellana dels Trastàmara, que s'inicia amb Ferran I d'Antequera (1412-1416). Sota el govern d'Alfons IV el Magnànim (1416-1458), l'expansió catalana per la Mediterrània continua, però el regnat de Joan II (1458-1489), amb una llarga guerra que dura deu anys, deixa Catalunya molt malmesa econòmicament. El seu successor, Ferran II el Catòlic (1479-1516), es casa amb Isabel de Castella, enllaç que comporta la unió amb aquest regne. Tot i que les institucions catalanes es mantenen, la cort i la literatura que s'hi conrea es castellanitzen.
- **Econòmicament**, les epidèmies de pesta i les guerres afecten negativament l'economia.
- **Culturalment**, Barcelona pateix una gran davallada i València viu un segle d'or, tant en l'àmbit econòmic com en el literari. És l'època de l'estil gòtic, que arriba a Catalunya al segle XIV.

Context literari

PROSA	
Religiosa i moral	Humanística
S'adreça a les classes urbanes i té com a finalitat la formació i la instrucció cristianes.	Segueix el corrent de l'Humanisme italià, que penetra a través de la Cancelleria reial.
<ul style="list-style-type: none"> • Vicent Ferrer, <i>Sermons</i>. • Francesc Eiximenis, <i>Lo Crestià</i>. • Anselm Turmeda, <i>La disputa de l'ase</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bernat Metge, <i>Lo somni</i>.
Novel·la cavalleresca	Novel·la burgesa
Manté els ideals cavallerescos, però s'ajusta als gustos moderns.	És realista i el seu objectiu és divertir. Té un tractament humorístic i satíric.
<ul style="list-style-type: none"> • Anònim, <i>Curial e Güelfa</i>. • Joanot Martorell, <i>Tirant lo Blanc</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> • Jaume Roig, <i>L'espill</i>.
POESIA	
Trobadoresca	Moderna
Segueix els models de la lírica trobadoresca. S'expressa en provençal.	Manté formes de la lírica trobadoresca, però s'adapta a la sensibilitat de l'home modern.
<ul style="list-style-type: none"> • Gilabert de Pròixita. • Andreu Febrer. • Jordi de Sant Jordi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ausiàs Marc. • Joan Roís de Corella.
TEATRE	
Profà	Religiós
Les farses són composicions breus de caràcter humorístic. Es conserva la <i>Farsa de Cornei</i> .	Els misteris són representacions entorn al cicle de Nadal i de Pasqua, sobre les vides de sants...

La poesia del segle xv

Fins al segle xv, la poesia catalana segueix el model poètic dels trobadors, tant pel que fa als temes com a les formes mètriques i a l'ús del provençal, que continua essent la llengua de la poesia. A principi del segle xv, el corrent innovador de la lírica italiana ja és conegut a Catalunya, i Dante i Petrarca deixen sentir la seva influència en poetes com Gilabert de Pròixita, Andreu Febrer i Jordi de Sant Jordi.

La poesia catalana d'aquest període es caracteritza, doncs, per:

- La pervivència de la **tradició trobadoresca** en les formes (versos, estrofes, gèneres) i la llengua (occità).
- La incorporació de la **nova lírica italiana**, que tracta el tema amorós d'una manera més personal. El «jo» íntim del poeta es manifesta clarament.

El primer poeta que s'expressa en català i fa una poesia plenament moderna és Ausiàs Marc.

Jordi de Sant Jordi (1399?-1424), valencià, va ser cavaller i poeta. Participà, l'any 1420, en l'expedició militar d'Alfons el Magnànim a Còrsega i Sardenya. Va escriure poemes d'amor seguint els tòpics cavallerescos, però reflectint ja un cert trencament amb els trobadors. S'expressa en un català ple de **provençalismes**. Es conserven 18 poemes, dels quals destaquen «Estramps», «Presoner» i «Lo setge d'amor».

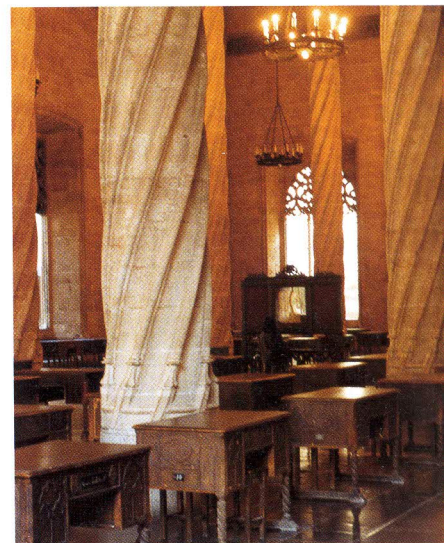
En aquest poema, el poeta desenvolupa un tòpic de l'amor trobadoresc: l'amant grava a la seva retina la bella imatge de l'estimada, i aquesta imatge roman més enllà de la mort.

TEXT 8

Estramps

Sota el front porto la vostra bella imatge
i per això el meu cos està content nit i dia,
ja que, tornant a mirar la molt bella figura
de la vostra faç, me n'ha quedat l'empremta
que ni la mort aconseguirà esborrar
sinó que, quan ja seré fora d'aquest món,
aquells que portaran el cos al sepulcre
sobre la meva **faç** veuran el vostre signe.
Així com l'infant quan mira un **retaule**
i, contemplant la pintura amb imatges
amb el seu cor net, no l'en poden apartar
—tant és el plaer que li produeix l'or del voltant—
el mateix m'esdevé davant l'amorós cercle
del vostre cos, que de tants béns s'adorna,
que, mentre el veig, el contemplo més que si fos Déu:
tant de goig tinc per l'amor que em penetra!

JORDI DE SANT JORDI

estramps: versos lliures, sense rima.
faç: cara.
retaule: obra amb pintures i escultures que decora l'altar d'algunes esglésies.

20 Explica com expressa el poeta a la primera estrofa l'amor que sent per la dama.

21 Indica quina figura literària utilitza a la segona estrofa.

SABIES QUE...

Els **falconers** reials eren les persones encarregades d'ensinistrar els falcons del rei i de portar-los quan anaven a caçar.

Ausiàs Marc (1397-1459) és el millor poeta català del segle xv i un clàssic de tots els temps. Nascut a Gandia, en el si d'una família de cavallers i poetes, va participar en la vida cavalleresca i cortesana de l'època: va ser falconer d'Alfons el Magnànim i va prendre part, com a cavaller, en diverses expedicions d'aquest rei pel Mediterrani.

La seva obra destaca per dos aspectes importants:

- Allibera la poesia catalana de la llengua provençal i compon els seus poemes en **català**.
- Crea una **poètica personal**, molt original en el tractament dels temes, que assimila plenament les innovacions de la lírica europea del moment.

Característiques de la poesia d'Ausiàs Marc

- Segueix la **tradició trobadoresca** en les formes mètriques i els estils.
 - Estrofa: la **cobla** (8 versos).
 - Vers: el **decasíl·lab** (4 + 6 síl·labes).
 - Gènere: la **cançó**.
 - El secret: **senyal** amb què amaga el nom de la dama.
- Fa una **lírica moderna** i innovadora en el tractament dels temes.
 - S'expressa en primera persona.
 - Crea una poesia personal, sincera, basada en les pròpies vivències.
 - Fa una anàlisi racional i reflexiva de l'experiència amorosa.
 - L'objecte del seu amor és una dona real, de carn i ossos, amb qui manté una relació entre iguals.
 - Expressa la contradicció entre l'amor carnal i l'espiritual.

Poesia amorosa

- Els poemes d'amor es classifiquen en diversos **cicles**, segons les dones a qui el poeta es dirigí i que anomena amb un senyal:
 - «plena de seny»: 19 poemes.
 - «llir entre cards»: 35 poemes.
 - «amor, amor»: 12 poemes.
 - «oh foll'amor»: 10 poemes.
 - «mon darrer bé»: 2 poemes.
 - «bell-ab bon seny»: 1 poema.
- La poesia amorosa té les **característiques** següents:
 - És confidencial: expressa sentiments íntims i vivències.
 - És intensa: el poeta viu l'amor de manera totalitzadora.
 - És complexa: explica idees i conceptes per racionalitzar l'amor.
 - És dura i dolorosa: expressa el conflicte intern que viu el poeta, perquè pretén un amor perfecte (físic i espiritual) i no se sent comprès ni correspost per les dames. Planteja el conflicte entre enteniment i passió.

Recursos expressius

Les figures literàries més utilitzades són: l'hipèrbaton, la metàfora i la comparació.

TEXT 9

Puix que em trobe únic en amor, em sembla
que tot això que em passa siga costum estrany:
entre la gent, amor s'extingeix per l'absència,
i, en canvi, el meu amor no s'acaba per la mort,
ans us ame més en mort que en vida.

I jo disculpe aquells qui no em voldran creure:
pocs hi ha que creguen altres coses
sinó les que són semblants a les que els esdevenen a ells.

AUSIÀS MARC

- 22** Explica en què es diferencia, segons el text 9, l'amor que sent la majoria de la gent del que experimenta el poeta.
- 23** Digues per què el poeta pensa que pocs creuran que és capaç d'estimar més enllà de la mort.

TEXT 10

Tal com la mar es plany greument i crida
quan dos vents forts la baten igualment,
l'un de llevant i l'altre de ponent,
i dura això fins que perd la partida
l'un a favor del que és més poderós,
dos grans desigs baten la meva pensa,
la voluntat però vers un es llença.
Vull, us ho dic, ben amar-vos a vós.

AUSIÀS MARC

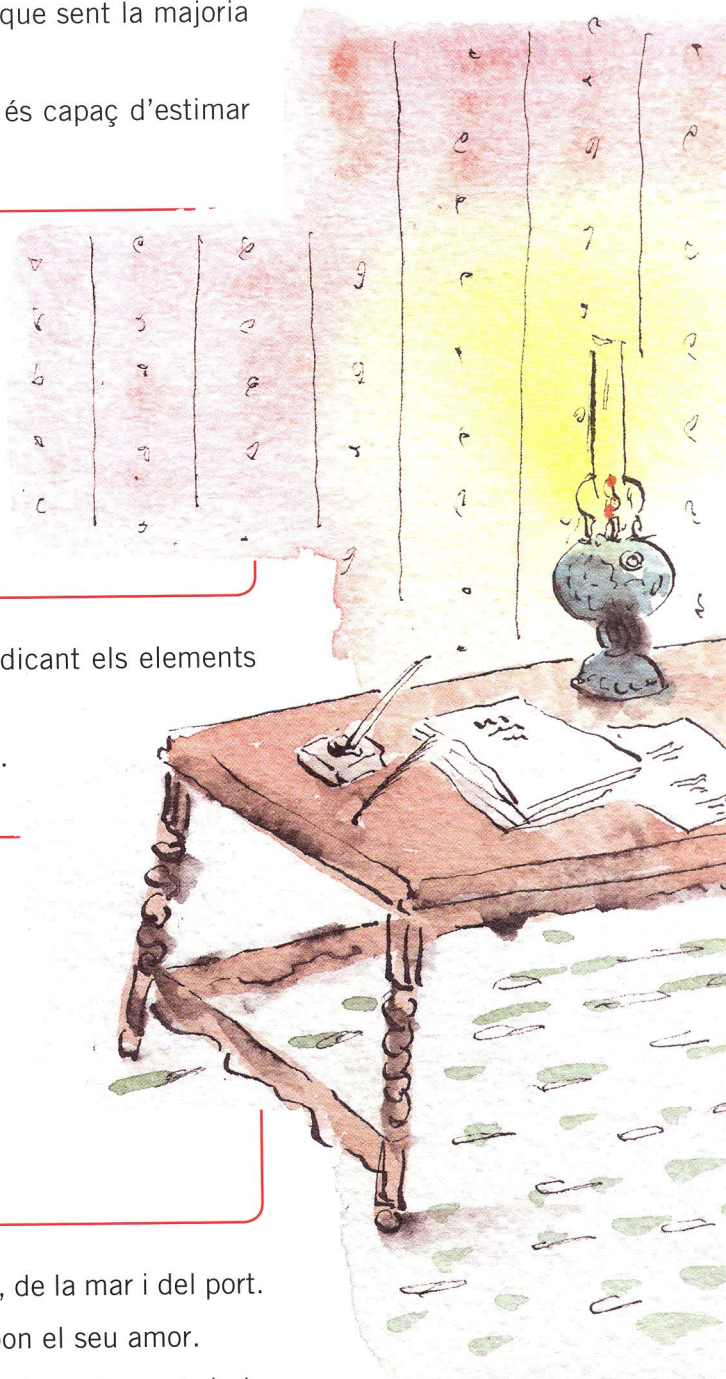
- 24** Analitza la comparació en què es basa el text 10, indicant els elements que es comparen i allò que tenen en comú.
- 25** Explica quin conflicte planteja el poeta i com es resol.

TEXT 11

Tal com aquell qui es veu prop de la mort,
patint mal temps i perills en la mar,
i veu el lloc on es podrà salvar,
però no el pot atènyer per dissort,
m'esdevé a mi que vaig molts mals passant
i veig que vós me'ls podríeu guarir.
Desesperat, insatisfet de mi,
el vostre orgull aniré proclamant.

AUSIÀS MARC

- 26** Digues a què fan referència les metàfores del mariner, de la mar i del port.
- 27** Indica com expressa el poeta que la dama no correspon el seu amor.
- 28** Fixa't que, en no ser correspost, el poeta decideix parlar malament de la dama. Com ho expressa en el poema?

SABIES QUE...

La **cavalleria** neix al segle xi i és un estament propi del sistema feudal. El cavaller disposa d'un cavall i d'armes i es posa al servei del senyor, que a canvi li ofereix protecció i diversos beneficis (terres, exempció d'impostos...). Al segle xv, l'estructura feudal es troba en plena crisi i es creen els exercicis professionals, de manera que la cavalleria va perdre les funcions per les quals havia estat creada. En aquest temps de trànsit, els cavallers es dedicaran més aviat a l'exhibició en torneigs, justes, passos d'armes...

Curial e Güelfa

www.e-cruilla.cat/ceg

Pàgina manuscrita de
Tirant lo Blanc.

La novel·la cavalleresca

El canvi de mentalitat que es produeix en aquesta època es manifesta clarament en el gènere novel·lesc. Al segle xv s'escriuen dues grans novel·les en català: **Curial e Güelfa** i **Tirant lo Blanc**, que ha estat considerada per alguns autors com la primera novel·la moderna europea. En aquestes obres hi ha un seguit d'elements que obren el camí a la **novel·la moderna**, com el fet que la trama sigui més **realista**, que els sentiments i la raó guanyin protagonisme i que la visió del món sigui més humana que a les novel·les de cavalleries medievals.

Joanot Martorell (1413?-1465) va néixer a Gandia i fou un representant de la mitjana noblesa valenciana. Va esdevenir cavaller el 1433 i, dotat d'un caràcter força bel·licós, participà en diverses disputes i desafiaments. Va escriure nombroses lletres de batalla (cartes en què es reptava a una lluita a mort) als seus enemics; per exemple, a Ausiàs Marc, un poeta important de l'època. Atret per l'esperit cavalleresc, va viatjar a diverses corts europees, va participar en actes cavallerescos i conegué cavallers importants.

Tota aquesta experiència, Joanot Martorell la va utilitzar per escriure la seva gran novel·la, **Tirant lo Blanc**. Segons els estudiosos, el model de cavaller que representa Tirant és el que Martorell hauria volgut ser. En aquest sentit, la realitat i la ficció conflueixen per crear una gran obra literària.

Sinopsi de *Tirant lo Blanc*

L'obra narra la història del jove cavaller Tirant lo Blanc, fill del marquès de Tirània i de Blanca de Bretanya. Després d'una sèrie d'aventures, Tirant passa a ser considerat el millor cavaller del món.

- **Primera part.** L'acció té lloc a Anglaterra, on Tirant és armat cavaller i assoleix certa fama en les lluites cortesanes.
- **Segona part.** El protagonista marxa a Sicília i Rodes, i és nomenat almirall en les batalles navals. S'esdevé la primera història sentimental de la novel·la, entre la filla del rei de Sicília i el príncep Felip de França, company de Tirant.
- **Tercera part.** Tirant es desplaça a Constantinoble i esdevé cabdill victoriós en la batalla contra els turcs. S'enamora de la princesa Carmesina i es produeixen situacions picants, tractades amb força sentit de l'humor.
- **Quarta part.** Tirant naufraga a les costes de Tunísia i conquereix part del nord d'Àfrica, on converteix molta gent al cristianisme.
- **Cinquena part.** Torna a l'Imperi grec, on es casa amb Carmesina i és nomenat Cèsar de l'Imperi. Emmalalteix d'una pulmonia i mor. Carmesina també mor de pena, i són enterrats junts.

15 Assenyala en un mapa, que compregui Europa i el Mediterrani, la ruta que recorre Tirant al llarg de l'obra.

Tirant lo Blanc és considerada una **novel·la completa** perquè hi intervenen elements molt diversos: hi ha referències a fets històrics, s'hi expliquen costums i formes de vida de l'època, s'hi descriuen escenes eròtiques, planteja les contradiccions que caracteritzen la psicologia de l'home modern...

La **guerra** és un dels grans eixos argumentals de l'obra, on es barregen episodis ficticis amb esdeveniments històrics. Per exemple, el setge de Rodas pels sarraïns, la campanya de Roger de Flor, la batalla contra els turcs a Constantinoble... El fragment següent és un episodi de les lluites de Tirant a l'Imperi grec.

TEXT 6

Com el soldà ordenà les seves hosts i com començà la batalla

Tirant tornà a la batalla cercant si podria trobar el rei d'Egipte. Però aquell, pel dolor de la ferida, havia eixit de la batalla. Quan Tirant veié que no podia trobar, **feia armes** contínuament contra els altres. I, al cap d'una bona estona que anava combatent per la batalla, tingué la sort de trobar-se amb el rei de Capadòcia. I el rei, que el veié, anà en la seva direcció i, amb l'espasa, el colpejà a la mà de l'**atxa** i el ferí una mica. Però Tirant s'hi acostà tant que li donà amb l'atxa sobre el cap, li **enclotà el bacinet** i, esmortit, el féu caure a terra. Tirant descavalcà ràpidament i li tallà les corretges del bacinet.

S'hi acostà un cavaller que amb alta veu i piadosa cridà:

—Senyor, per pietat, no vulgueu matar el rei, **car** ell està mortalment ferit i, ja que és home mortal i vençut, per la vostra benignitat, doneu-li una mica més de temps de vida, car prou en teniu a ser vencedor.

Digué Tirant:

—Quina és la raó que et mou a voler **exercir gràcies de pietat** envers aquest nostre enemic públic, que, amb tanta crueltat i amb la sola confiança en la seva capacitat i en les seves armes, ha fet tot el que ha pogut per dar-me la mort? Doncs, cosa justa és que sigui **punit** de la mateixa manera que ell volia fer amb nosaltres. Ara no és temps sinó de crueltat, car la nostra victòria està solament en la potència de la nostra virtut, i no en els mèrits de la virtut de la meua potència.

Així mateix, ell li desféu el bacinet i li tallà el cap. L'**atxa** de Tirant es distingia perfectament entre les altres, perquè estava tota vermella i rajant sang contínuament pels homes que havia mort. I la terra era coberta de cossos morts i tota vermella de sang que s'hi havia escampat. Tirant tornà a cavalcar. I quan els turcs veieren mort el tan valentíssim rei, vingueren en gran multitud sobre Tirant i feren grans esforços per poder-lo matar. I Tirant fou malferit i derrocat del cavall, però s'aixecà de pressa, i no pas gens afeblit per la caiguda ni preocupat per les ferides, sinó que a peu s'introduí entre la gentada fent moltes armes; i tornà a pujar a cavall per ajudar els seus.

Aquesta fou una batalla molt dura i aspra. Però, com més dura fou la batalla, més clara fou la glòria obtinguda.

JOANOT MARTORELL · *Tirant lo Blanc*

feia armes: lluitava.

atxa: arma dels cavallers, semblant a una destreal.

enclotà: enfonsà.

bacinet: peça de l'armadura que cobria el cap.

car: ja que.

exercir gràcies de pietat: demanar clemència.

punit: castigat.

16 Llegeix atentament el text 6 i resumeix els fets que s'hi narren.

17 Assenyala les qualitats de Tirant que es posen de manifest en el fragment.